8. BÖLÜM

HAŞİM NAHİT ERBİL VE TARİH ÖĞRETİMİ: İLKOKULDA *'HÂİLE İÇİN KAHRAMAN'* YETİŞTİRMEKTEN, LİSEDE 'TARİH METODU' KAZANDIRMA ÇABASINA

Giriş

Haşim Nahit, Balkan Savaşlarının hemen arkasından, 1914'te Evkaf ve Maârif Nâzırlarına ithaf edilmiş *Hâile için Kahraman* adıyla 78 sayfalık bir kitapçık yayımladı. Kitap, esasen ilkokullarda tarih öğretimi ile ilgili olup, Fransız tarihçi Ernest Lavisse'den (1892-1922) bir çeviri ve Haşim Nahit'in Osmanlı-Türk için bir öğretim programı önerisini içeriyordu. Kitabın '*Hâile (Trajedi)* İçin Kahraman' gibi bir başlık taşıması, kitabın gerekli ilgiyi görememesine yol açtı. II. Meşrutiyet dönemindeki tarih pedagojisine ilişkin birikimi bize aktaran Fuat Baymur'un (1943) da *Tarih Öğretimi* adlı kitabında bu eserden söz etmemesi ilginçtir. Kitaba ilk dikkat çeken Fuat Gündüzalp'tir (2010:121). 2007'de A. Terzibaşı'nın Kerkük Vakfı'ndan çıkan *Erbil Şairleri* adlı eserinde bu kitap zikredilmektedir. Dr. Veysel Ergin (2013:50), Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'ın danışmanlığında hazırladığı *Haşim Nahit Erbil Hayatı-Sanatı-Fikirleri* adlı doktora tezinde bu esere değinmektedir.

Kitabın üzerinde ilk baskısının gelirinin Osmanlı Donanma Cemiyeti menfaatine olduğu belirtilmektedir. Sekiz sayfalık bir Medhal (Giriş) yazısından sonra Ernest Lavisse'nin 'İbtidâî *Mektepte Tarihin Tarz-ı Tedrîsî*' (s.10-47) makalesinin Türkçe çevirisi verilmektedir. Fransız tarihçi Ernest Lavisse, burada ilkokul için önerdiği tarih öğretim programını 1. sınıf, 2. sınıf, 3. sınıf, ilm-i ahlâk-mektepte tedrisât gibi başlıklara bölmektedir. Bu görüşlerden hareketle Haşim Nahit, 'İbtidâî *Mekteplerde Osmanlı-Türk Tarihinin Suret-i Tedrîsî*' kısmını kaleme almaktadır. Bu bölüm bu eseri, daha cazip hale getirmektedir. Haşim Nahit de Lavisse'e benzer bir şekilde tarih öğretim programını 1. sene, 2. sene, 3. sene ve Ahlâk-Mektepte Tedrisât başlıklarına ayırmaktadır. Eser, Tıp Fakültesi Göz Tabibi Şakir Ahmet Bey'e ve muavinleri Dr. Nâzım ve Halil Beylere, göz kapaklarında iki defa yaptıkları ameliyattan dolayı teşekkürle bitmektedir. Maliye Nezareti müsteşar muavini Faruk Bey aracılığıyla kitabın kağıtları Osmanlı tüccarlarından Fıratlı Haym Efendi tarafından ücretsiz verilmiş, Maliye Levazım Müdürü sabıkı Hayreddin Bey delâletiyle Matbaa-i Osmaniye'de parasız basılmıştır. Matbaa-i Osmaniye sahibi Saim Bey'e de kitabın basım ücretini almadığından dolayı teşekkür edilmektedir. Kitap için maliye memurları aralarında toplanan yardım da ayrıca Donanma Cemiyeti'ne verilmiştir.

Bu yazının amacı Haşim Nahit Erbil'in tarih öğretimi üzerine görüşlerinin gelişimini ortaya koymaktır. Bu yazıda Haşim Nahit Erbil'in 1914'de kaleme aldığı "*Hâile için Kahraman*" eserinde ilkokul çocukları için yapmış olduğu tarih öğretim programı ile 28 yıl sonra 1942'de bastırdığı "*Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir?*" adlı kitabındaki tarih öğretimi görüşleri karşılaştırılarak analiz edilmektedir.

1. Haşim Nahit'in İlkokullar İçin Tarih Öğretim Programı Önerisi

1914'te *Servet-i Fünun*'da yazdığı bir yazıda "Muazzam Hâile" ile özellikle 'Balkan hezimetini' kastettiğini belirtmektedir (Ergin,

2013:171; Ergin, 1915b:116). Haşim Nahit'e göre bu hezimet karşısında hiçbir sanatçı kayıtsız kalmamalıdır, kalanlara da mesela şair denilemez. Haşim Nahit, daha sonra yazdığı eserlerde de '*Hâile İçin* Kahraman' adlı eserine atıf yapmış ve neden bu isimle yayımladığını açıklamıştır. Örneğin 1915'te *Donanma Mecmuası'ndaki* yazısında bu eserinden söz etmiştir. Şöyle yazmaktadır; "Tarihin tedrisine ait olan bir kitaba böyle bir isim vermek, tarihimizi baştanbaşa bir harp hâilesi halinde görüp, onu yaşatacak kahramanlar yetiştirilmesi ihtiyacından doğmuştur." Edirne'de esir Türklerin ağaç kabuklarını yediği hatıralarının canlı olduğu günlerde çok duygusal bir üslup ile yazılmış Medhal (Giriş) yazısında şu fikirlerini paylaşmaktadır:

> *"Siyah perdeleri bir kılıç darbesi yahut da bir yıldırım sadmesiyle bir gün yeniden yırtılacak hâile, Osmanlı-Türk hâilesi işte budur. Bu hâile için kahraman ister, öyle kahramanlar ki sahnesi küre-i arz, temaşakârları bütün beşeriyet bu büyük oyunda harikalar göstersin! Yeni neslin zekasından çelik gibi varlıklar işlemek için ilk ocak İbtidâî mektepler; ve ilk vasıta -hayat-ı içtimaiyenin her safhasına menba', olan- Tarih dersidir. Osmanlı-Türk tarihinin İbtidâî mekteplerde nasıl tedris edilmesi lazım geleceğini atideki sahifelerde göstereceğim"(s. 4).*

Bu yazıda belirlenen başlıklar çerçevesinde 1., 2. ve 3. senelerde tarih öğretim programının unsurlarına yer verilecektir. Haşim Nahit'in kullandığı 1., 2. ve 3. sene tabirlerinden ne anlaşılmalıdır? 1915'te *Donanma Mecmuası'ndaki* yazısında "İşte bu kitapta (*Hâile İçin Kahraman*), tarihî malumat, çocuğun zihni seviyesine yani senesine göre tasnif edilmiştir" diye yazılmaktadır. Haşim Nahit'e göre zihni seviyenin ilkokul ikinci devre olduğu düşünülürse, 1., 2. ve 3. senelerden İlkokul 4., 5. ve 6. sınıflar anlaşılmalıdır. Bilindiği gibi daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında altı yıllık ilkokul, 5 yıla indirilmişti. Bir diğer husus da metindeki ifadelerin okuyucu ile paylaşılması meselesidir. Bu konuda mümkün oldukça Haşim Nahit'in ifadelerine sadık kalınmaya çalışıldı.

Haşim Nahit eserin Medhal (Giriş) kısmında (s. 7) "*Türkiye için Necât ve İ'tilâ Yolları*" (1913) adlı eserine gönderme yaparak, tarih derslerinin bin bir gece hikayesine indirgendiği eleştirisini yinelemektedir. İbtidâî mekteplerde okutulan bazı kitapları ancak ismini vermeden örneğin Selim Sabit Efendi'nin (ölm. 1910) *Muhtasar Tarih-i Osmani* kitabı ve benzerlerini eleştirmektedir (Selim Sabit Efendi'nin tarih ders kitabının bir değerlendirmesi için Bkz. Ata, 2009:383-386). Haşim Nahit'e göre bu kitaplarda "Osman Gazi'den tutunuz da Abdülhamid Sani'ye kadar bir tek isim kaçırılmadan padişahların isimleri, tarih-i cülûsları, tarih-i irtihalleri kayd olunmuş bir zabıtname gibidir. Çocukların hafızasında bu zabıtnamenin izi masal kitabından daha yufka ve ehemmiyetsizdir. Çünkü hiç olmazsa masalda hakiki hayata mesabe öyle haller var ki biraz heyecan verir. Bizim tarih kitaplarında ise asla...! İki de bir de yanıbaşına bir 'meşhur' kelimesi de ithaf edilen müverrihlerimizden eser görmüyorum" (s.7).

Aşağıda Haşim Nahit'in hazırlamış olduğu ilkokul tarih programı; esas fikir, yan fikirler, konular, dönemler, öğretim yöntem ve araç/gereçler, dikkat edilmesi gereken hususlar başlıkları altında incelenecektir.

1. Senede Tarih Konuları (4. Sınıf)

Muallim, Osmanlı-Türk tarihini değişik dönemlere bölmeli, bunları da küçük parçalara ayırmalıdır. Aynı zamanda Osmanlı-Türk hükümetinin suret-i tesisi, istila, şevket ve kemal, inhitat, teceddüt gibi sosyal hayat içinde bir gösterge olabilecek kavramları seçmeye itina etmelidir (s. 49).

Esas fikir: Şerefli maziyi, milleti, düşmanları, mefkûreyi ve silahı tanıtmak (s. 49).

Yan fikirler:

1. Bizim büyük atalarımız (ev, elbise, silah v.b. gibi kullandıkları eşyalar açısından) bize asla benzemezlerdi.

2. Onlar, ölümden asla korkmayarak, düşmanları ne kadar çok olursa, onlara kahramancasına hücumdan çekinmezlerdi.
3. Ahlâksızlıkla tefrika ve nizâ (çekişme), her zaman zaafa, bilakis metin bir ahlâk ile ittifak ise kuvvete yol açar.
4. Meşrutiyet olan memlekette hiç kimse haksız yere hapis olunamaz. Meşrutiyet olan memlekette herkes kanun dairesinde istediğini yazabilir ve söyleyebilir (s. 50).

İlk ders: "Orta Asya'nın Altundağ taraflarında sakin ve Kayı Han kabilesine mensup olan Süleyman Şah Hicretin 7. asrı ibtidâîyelerinde beşyüz kadar aşiret halkıyla beraber Anadolu'ya geçmiş ve oğlu Osman Gazi 652 tarihinde kesb-i istiklâl etmiştir" (s. 49).

Konular: Selçuklular ve Selçuklu Hükümetinin inkırazı, Sultan Osman'ın istiklâl ilanı, Küçük Hükümetler (Beylikler), Rum İmparatorluğu, Rum Tekfurları ve Rumların durumu, Yeniçeri Ocağı'nın tesisi, Yıldırım Bayezıd, Ankara Muharebesi, Çelebi Sultan Mehmet, Rumelinde Yunan, Sırp, Bulgar, Macar, Ulah, Arnavut v.b. kavimler, Ehl-i Salîp Muharebatı (Kılıç Arslan, Selahaddin Eyyübi) İstanbul'un fethi, Viyana muhasarası, Yavuz Sultan Selim ve İttihat-ı İslam Fikri, Çaldıran muharebesi, Mercidabık muzafferiyeti, Ridaniye muzafferiyeti, Sultan Süleyman Kanuni, Tımar, Zeamet ve Has usûlleri, Saray teşkilatı.

İnhitat dönemi: Ruslar ve Büyük Petro, Avusturyalılar ve Rusların Balkan akvamını isyana teşvik etmesi, Vilayetlerdeki ümeranın ayaklanması, Yeniçeri Ocağı'nın durumu, Padişahların debdebe ve ihtişam içinde saraylarda zevk ve sefa ile vakit geçirmeleri, Rusların Kırım'ı ve Kafkasya'yı işgali, Fransızların Fas, Cezayir, Tunus'u işgali, İngilizlerin Mısır ve Kıbrıs'ı işgali, Avusturyalıların Macaristan'ı ilhakı ve Bosna Hersek'i zabtı, İtalya'nın Trablusgarb'ı zabtı, Eflâk-Boğdan, Sırbiye, Karadağ, Yunan, Bulgarya'nın krallık olması, Arnavutluk'un ayrılması, Balkanlara küçük hükümetlerin bir Ehl-i

Salîp teşkil ederek Osmanlı-Türklere hücum etmesi, Edirne'ye kadar yerlerin işgali, yarım milyon Müslümanın katledilmesi.

Teceddüt dönemi: Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, Nizam-ı Cedit'in tesisi, Islahat-ı Hayriye, Kanun-i Esasi'nin ilanı, II. Meşrutiyet'in ilanı.

Son ders: Öğretmen derse bir soru ile başlar: "Efendiler, Osmanlı-Türk milleti kimdir? Siz bu milletin evladı mısınız? Vatanınız neresidir? Kan kardeşleriniz nerededir? Din kardeşleriniz kimdir? Ve muallim cevap beklemeden izah eder. Diğer bir soru: "Sizin kafanıza bir yumruk vuran, sırtınızdaki elbiseyi alan kimseye ne yaparsınız?" (s. 59).

Öğretim Yöntemleri ve Araç/Gereçler: Muallim, İstanbul'da ise talebeyi Yeniçeri Kıyafethanesine ve Askeri Müzeye götürüp, o zamana ait eşyayı onlara gösterebilir. Eğer taşrada ise *Resimli Osmanlı Tarihi'ndeki* tasvirleri öğrenciye gösterip, anlatacaktır. Sonra Anadolu'nun bir haritası çıkarılarak, Selçuklular ve Selçuklu Hükümetinin inkırazını birkaç cümle ile muhtasaran izah ve Sultan Osman'ın istiklâlini ilan ettiği vakit hakimiyet altında bulunan yerleri ve o zaman mevcut olan küçük hükümetleri haritada gösterecektir. İlk padişahların celâdetini (yiğitlik) ve meşhur kumandanların bir kaçının tercüme-i hallerini talebeye nakil ve hikâye edecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun haritasını çizecektir. Bu dönemin sultanlarından ve ricalinden en fedakâr ve kahraman olan birkaçının tercüme-i hallerini ve zafer kazanılmış birkaç muhabereyi anlatacaktır. Muallim, hulâsayı, vakalarla, muharebelerle, tercüme-i hallerle genişleterek izah edecektir(s. 50).

Dikkat edilmesi gereken hususlar: Tatarlar ve Timurlenk'in şahsı hakkında talebenin kalbinde bir kin ve nefret hissi uyandırılmamasına dikkat edilmelidir. Türk hakanı olan Cengiz ve Timur tahkir edilmemelidir. Çocuklara muhtasar fakat vazıh bir malumat verilecektir. Çocuklara meşrutiyeti anlayabileceği misallerle tavsif etmek kabildir(s. 52).

2. Senede Tarih Konuları (5. Sınıf)

Esas fikirler:

- Osmanlı-Türklerinin yegâne menba'-ı kuvveti, celâdetleri ve muhariplikleri idi.
- Dünyada hiçbir millet yoktur ki ahlâkı bozulduktan sonra istiklâl ve hâkimiyetini muhafaza edebilsin.
- Hakiki teceddüdün esası yeni bir kuvvetin menba'ı, millet fikridir (s. 60).

Yan fikirler:

1. Türk milleti binlerce senelerden beri Asya'nın hakimidir.
2. İran hanedan saltanatı da Türktür.
3. Ne zaman iyi bir padişah veya bir sadrazam gelmiş ise ortalıkta derhal bir sulh başlamış ve aksi takdirde fenalık artmıştır.
4. Hristiyan devletlerinin muharebeleri hep bir Ehl-i Salîp mahiyetindedir.
5. Milliyet, hürriyet, istiklâl aşkı o kadar ateşindir ki ne kan ne silah onu durduramaz.
6. Osmanlı-Türkleri'nin milyonlarcası şimdi Rumeli'nde esir. Çünkü esirleri hakim eden mukaddes ateş milliyet, hürriyet ve istiklâl aşkı onlarda yoktur. Bu aşktan hangi millet mahrum olursa, mahkûm olur.
7. Avrupalıların bu müteferrik istilaları onlarda müşterek bir maksadın olduğuna delalet eder.

Konular: Osmanlı-Türkleri'nin Anadolu'ya gelişi, Sultan Osman'ın istiklâli, Türkler'in menşei ve ilk yurdu, Harezm, Gaznevi, Selçuk Sultanları, Yeniçerilerin ahlâk ve maneviyatı, Rum tekfurları ve imparatorluk, kahramanlık hikayeleri, şanlı muzafferiyet örnekleri, padişah, rical ve kumandanlardan en çok şayan-ı takdir olanların tercüme-i halleri, İranlılar, Ecnebi sefaretinin huzura kabulü (s. 63).

İnhitat dönemi: Osmanlı-Türklerinin ve Yeniçerinin ahlâk ve seciyesinin bozulması, Padişahların artan nüfuslarını suistimal ile adam asmağa ve adam kesmeğe koyulması, şehzadelerin katledilmesi, ulemanın suistimali, Ruslar ve Avusturyalıların Hristiyan tebaya istiklal için uğraşması, ilk zamanlarda Osmanlı-Türklerinde hayat, 1503 Yeniçeri isyanı, 150 bin kişiyi öldüren IV. Murat, Saray kadınlarından devlet işine karışan Kadın Efendiler (Hürrem Kadın, Nurbanu, Esma Sultan, Safiye Sultan ve Canfeda), Kanuni Sultan Süleyman, Rüstem Paşa'nın menasip-i devleti para ile satması, İbrahim Paşa'nın Mısır Seferinden sonra III. Murad'a takdim ettiği musanna' ve murassa taht, padişahların rüşvet alması, ulemanın tenkidi, fetva veren ulemanın tercüme-i halleri (mesela tütün ve kahve içenlerin katledilmesinin önünü açan Kadızade gibi), Firavun imanlı mı imansız mı olduğu üzerine Fakîhler davası, Avusturya ve Rusya, Panslavizm ve Büyük Petro'nun cihangirlik perveresi, Eterya Cemiyeti (1814), Balkan milletlerinin istihlas ve istiklal sebeplerinin derinlemesine izah edilmesi, Fransız inkılâbının getirdiği fikirler, Osmanlı-Türk vatanının birer parçasını zapt eden Avrupa Hükümetlerinin tanıtılması, Avusturya'nın Bosna Hersek'i zaptı, İtalya'nın Trablusgarb'ı istilası, Fransızlar'ın Fas, Tunus ve Cezayir'i işgali, İngilizler'in Mısır'ı işgali, İngilizler'in Hindistan hakimiyeti, Rusların Türkistan, Kafkasya'yı ve Kırım'ı ele geçirmeleri, Almanya'nın siyaseti, son Balkan Harbinin heyecanlı sahifeleri (s. 65-70).

Teceddüt dönemi: Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, Nizam-ı Cedit, Islahat-ı Hayriye, Kanun-u Esasi'nin ilk ilanı, İdare-i Mutlaka, İdare-i Meşrutiye.

Öğretim Yöntemleri ve Araç/Gereçler: Talebenin bizzat yapacağı mukayeseler ile Osmanlı galibiyetinin nedenlerinin anlaşılması sağlanmalıdır. Ecnebi sefaretinin huzura kabulü ile ilgili bazı küçük fıkraların anlatılmalıdır. Geçen senenin son gününde talebesine sorduğu suallerle bizzat verdiği cevapları tekrar etmeyi unutmamalıdır (s. 71).

Dikkat edilmesi gereken hususlar: "Türklerin menşeini talebeye söylerken, öz yurdundan uzak düşmüş, gariplerin hicranını onların ruhunda ikaz edecek tarzda idare-i lisan etmelidir. İranlıların bir kısmının halis Türk olduğu talebeye anlatılmalıdır. Osmanlı-Türklerinin etrafındaki küçük hükümetleri ve Rumları mağlup etmesinin daha derin sebebini izah edilmelidir. Almanya için Türklerin mahv olması fayda değil, hatta zarardır. Almanların bilhassa Anadolu'da iktisadı menfaatleri Türklerin zararına da olsa elde etmek istidikleri belirtilmelidir(s.70). Milliyet fikrini talebeye telkin etmeye çalışacaktır. Osmanlı-Türk ailesi sadece Anadolu ve Rumeli'nde bulunan kardeşlerinden ibaret değildir. Kan kardeşlerinin çoğu Rusya'nın hakimiyeti altındadır. İkinci bir hudut da İslamiyettir. Araplar ve Kürtler din kardeşleridir. Özellikle bu iki İslam milleti Osmanlı aile-i manzumesinin iki muhterem rengidir" (s. 71).

3. Senede Tarih Konuları (6. Sınıf)

Bu senede umumi tarih hakkında özet bir fikir vermek için tarihin sade önemli dönemleri ve olayları açıklanır. Haşim Nahit'e göre bu sınıfta iş kolaydır, çünkü elde Lavisse'nin pek itina ile hazırladığı tarih özeti vardır. Fakat o Fransızdır. Öğretmen bunu yaparken, Osmanlı-Türk milletinin Avrupa'da muasır bulunan önemli olayları ikame ve bu olayların asıl cereyan-ı tarihiyeye muvazi olmasına itina edecektir" (s. 71-72).

Esas fikir şudur; Avrupa Akvamı bu derece kuvvete ve kudrete nasıl yükseldi? (s. 74).

Yan fikirler:

1. Milletlerin, hükümetlerin şerâit-i hayat ve bekası eskiden başka idi, şimdi ise büsbütün başkadır.
2. İnsaniyetin ilk devresinde hak nasıl ki kuvvetlinin idiyse, bugün dahi böyledir.
3. Bugün hakiki saltanatı; pazıların kuvvetinden ziyade fikir ve dimağın kudreti tesis eder.

4. Osmanlı Devleti eski şerâit-i hayatın, eski kaidelerin, eski kuvvet nazariyesinin içinde boğulup kaldı.
5. Avrupa akvamı, esasını Şarktan aldığı ilmi terakki ettirerek yeni bir medeniyet tesis etti.
6. Terakkiyatın yegane saiki mübarezedir.
7. Avrupa terakkiyatını milliyet ve vatan hissinin takririyle kesb-i şedit eden mübareze ihtirasatına medyundur.

Konular: Keşif ve icatların tarihçesi, Barutun istimali, Topçuluğun icadı, Amerika'nın keşfi, Ticaretin terakkisi, Avrupalıların zenginleşmesi, Rönesans, Reform, Matbaanın icadı, Fikir harekatının ilerlemesi, Osmanlı-Türk milletinin ne halde, ne düşüncede olduğu ve matbaayı bize ne zaman ve kimlerin getirdiği, Fennin terakkiyatı (makine, şimendifer, telgraf, sanayi, ticaret ve iktisadın akıllara durgunluk veren derecede terakki etmesi)

Dikkat edilmesi gereken hususlar: "Türkiye'nin enkazını paylaşmak hususunda Avrupalıların hırsı gösterilmelidir. Muallim, bunları çocukları yeise düşürmeksizin onların anlayabileceği tarzda teşrih edecektir. Çocukların milliyet, vatanperverlik hissiyatını ateşleyecek bu şeametli (uğursuz) âkıbete mani olmak için harikulade fedakârlıklar lüzumunu onlara ihsas edecektir. Muallim, talebesine mübârezenin silahlarını gösterecektir. Muzafferiyet silahı yalnız kılıçtan ibaret değil, hayatın ve servetin kaynaklarına malik olmak ilimde, fende, sanatta, ticarette müterakki bulunmak bir millet için esaslı şartlardır" (s. 73-75).

"Muallim, Fransa İhtilal-i Kebir prensiplerini, cumhuriyet, imparatorluk muharebelerini büsbütün ihmal etmeyecektir... Asıl saltanat-ı milliye işte bu esaslarda terakki ve tekâmül etmekle kabil olur. Osmanlı-Türk milleti bugün bütün bu terakkiyattan mahrumdur. Avrupa'nın esaret-i iktisadiyesi altında uzun müddet kalırsa, istiklâl-i siyasisini bile kaybedecektir. Lakin dünyada meyus olmak derecesinde insana fenalık yapan hiçbir his yoktur. Osmanlı-Türk milletinin nesl-i hazırı azim ve metanetle ticaret ve iktisada girip,

say'ında (emeğinde) devam ederse, ilm, fen ve sanatta terakki etmeye başlarsa, yakın zamanda istiklal-i iktisadiyesini de kazanır. Osmanlı memleketinde olan Rumların, Ermeniler ve Yahudilerin teşkilatı milliyelerini siyasi maksatlarını, ilim ve ticarette olan terakkilerini açık bir ifade ile anlatmalıdır" (s. 75).

Bu bölüm şu cümle ile bitirilmektedir; "*Harp meydanında vatan için bilatereddüt ölmek vazife-yi mukaddesesi derecesinde bu hakiki saltanat-ı milliye temellerini kurmaya talebeyi teşvik etmelidir*"(s. 76).

Ahlâk ve Mektepte Tedrisât

Öğretmen iki temel noktaya özen gösterecektir. "Bunlar; 1. Çocuklara usûl-i tedrisi öğretmek ve 2. Onların vatan ve millet sevgisini takviye etmektir. Onlara say'ın zevkini ihsas etmek. Talebeye ders takrir ettirmek usulü Fransızlar için başka, Türkler için başka olmaz. Lavisse'nin gösterdiği usûlü muallim aynen tatbik edebilir. Osmanlı-Türk tarihi muallimi çocukları serbestçe söz söylemeye alıştırmak zahmetini ihtiyar edecektir. Tedrisât-i tarihiyyenin vatanı sevdirmek, vatanı tanıtmak vazifesine ait olduğunu, vatanperverliğin aynı zamanda hem terbiyeye dayanan bir his, tedris ve talime müsait bir bilgi bulunduğunu Lavisse, güzel izah etmiştir. Fransızlar, yerine Osmanlılar diyerek bu yapılabilir" (s. 76-77).

Haşim Nahit, öğretmenlere son bir görev daha vermektedir. "Talebelerini hayat sahasında kıymettar bir anasır yapmak için onlara kıymet-i şahsiye vermeğe çalışsınlar. Osmanlı-Türk milletinin fertlerini üç büyük amil: din-i İslamiyet'in yanlış telakkisinden neşet eden fena akideler, esasatını yine dinden alan aile terbiyesi ve hükümetin istibdatı adeta bir paçavra haline getirmiştir. Ferd, fikrin hürriyetini, istiklâl-i şahsiyi daha küçük yaşta kaybediyor. Muallimler tedrisâtın hemen ilk senesinden itibaren öğretime ehemmiyet verdikleri derecede manevi eğitime de ehemmiyet vermelidir. Her şeyden evvel çocukların hudut-u rü'yet ve muhakemesini tevsi etmek aynı faal ve hadise hakkında nokta-i nazarları taaddüd (çoğaltma) ettirmek icab eder. Azim ve irade, şahsi teşebbüs gibi ferde hakikaten

bir kıymet veren hasletleri tarihi fıkralar veyahut muvafık misallerle çocuk hüviyetinde tenmiye (artırma) etmeye gayret etmelidir. Hakikate muhabbet, kezb ve riyadan tevakki etmek (sakınmak), özü sözü doğru olmak gibi, fikir ve vazife, itimad-ı nefs, fedakarlık hissi gibi âlî şimeleri (huy, tabiat) tesise bizim pek ziyade ihtiyacımız var. Fazilet ve ahlâkın yoksunluğunu ne zekânın mertebe-i âliyesi, ne de vesait-i kudretin hiç biri telafi etmez. Tarih bir ilimdir ve herhangi bir fikr-i içtimaiyenin telkinine pek müsait bir sahadır. Eğer fikirleri birer silaha teşbih etmek mümkün olsa, bu silahı manevra edecek, kuvvet-i seciye ve ahlâk demek icap eder. Eğer talebe, fazilet ve ahlâkın derin tahassüsleriyle İbtidâî mektepten çıkmış olmazlarsa ne tarihin ne de tarih vesilesiyle telkin edilen fikirlerin hiçbir faydası olmayacaktır" (s. 77-78).

Haşim Nahit'in 1915'te *Donanma Mecmuası'nda* kaleme aldığı *Tedrisâtta Gaye (IV)* adlı yazı dizisinde eğitim sistemi için belirlediği amaçlardan biri de okulda öğrenciye ülkenin tarih ve coğrafyasının öğretilmesidir.

Sonuç olarak, bu dönemde Haşim Nahit, Tarih derslerini ilkokul çocuklarına vatanseverlik ve milliyetçilik aşılama aracı olarak görmüştür. Sâtı Bey ve arkadaşları gibi pek çocuk zekâsına, düzeyine, tahammülüne indirgeyebilecek bir tarih öğretim program önerisi tasarlayabildiği söylenemez. Fransız tarihçi Ernest Lavisse'in tarih öğretim programını esas alarak, böyle bir tarih öğretim programı zaten yapılamazdı. Eğer Haşim Nahit, 1890'larda John Dewey'nin Chicago Laboratuvar Okulu'nda yaptığı amprik uygulamaları bilseydi, daha farklı bir öneriye ulaşabilirdi.

2. 1942'de Haşim Nahit'in okullarda tarih öğretimi ile ilgili görüşleri

1942'de yazdığı *Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir?* adlı kitabında mevcut eğitim sistemini eleştirdikten sonra, kendi önerdiği yeni modelle uyumlu bir şekilde tarih dersinin nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışır. Bu kitapta sadece ilkokul

çocukları için sınırlı kalmayıp, ortaokul ve lise öğrencileri için de önerilerde bulunmaktadır.

1942'de ilkokul çocuklarına tarih öğretimi konusunda 1914'teki kadar iddialı ve ısrarlı değildir. Ona göre "on yaşındaki çocuklara hükümet rejimlerini anlatmaya kalkışmak, tarih ve psikoloji bilgisizliğinden başka bir şey ifade etmez" (Erbil, 1942: 68). Erbil'e göre çocuklardan "*50 bin sene evvelki insanın yüzünü de görmeden, onun nasıl yaşadığını bülbül gibi*" söylemeleri istenmektedir. İlk insanın tarih sahnesine nasıl çıktığını ve nasıl düşündüğünü yetişkin uzmanlar bilemezken, bu türden eksik bilgiler 12 yaşındaki çocuklara öğretilmektedir. Bu da zekaya kötürümlük hali veren ezberciliğe yol açmaktadır (Erbil, 1942:74-75).

Onun kafasındaki yeni ilkokul modelinde 1-3. sınıflar arasında tarih dersinin yeri üçüncü derece öneme sahiptir. İlkokul 4. ve 5. sınıflarda tarih dersi başlatılmalıdır. Bu da "çocuğun alıştığı ve sevdiği masallara benzemelidir". Çocuğa, ilk önce, biraz kendisine benzeyen taş çağının insanlarından bahsedilmeli ve bunun için onlara ait çanak çömleklerin, taştan balta gibi basit aletlerin örneklerini göstermeli ve yapış tarzlarını açıklamak şeklinde bir yöntem uygulanabilir. Daha sonra Orta Asya steplerinden dünyanın dört tarafına yayılan Türk akınlarına geçilmelidir. Bunun için de öncelikle *Bozkurt Masalı* aktarılmalıdır. Bu akınlardan hareketle cesaret, mertlik, kahramanlık gibi Türk karakterleri masal halinde anlatılmalıdır (Erbil, 1942:169-170).

Haşim Nahit, ortaokul tarih programları konularının 12 yaşındaki çocuğun düzeyinin çok üstünde olduğunu ileri sürmektedir. Okuma ve yazma becerileri gelişmemiş çocuklara isimler ve tarihi rakamlar ezberletilmektedir. Mevcut haliyle Tarih dersleri düşünüş mekanizmalarını geliştirmemekte, yalnız hafızalarını işletmektedir (Erbil, 1942:75). Onun yeni modeline göre ortaokulda tarih dersi, coğrafya dersinin tamamlayıcı bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih derslerinde çocuğun anlayış seviyesinden üstün ve alim-

lerin bugün bile çözemediği meseleler programdan çıkarılmalıdır. Bu Türk akınları zamanında Türklerin nerelere kadar vardıklarını, nerelerde devletler kurduklarını, geçmiş zaman başarıları ve şimdiki halde dünyanın nerelerinde bulunduklarını harita üzerinde göstermeli, harita üzerinde anlatmalı ve haritalarını da yaptırmalıdır (Erbil, 1942:178-179).

Haşim Nahit'e göre Lise öğretim programlarında Edebiyat, Felsefe, Mantık, Sosyoloji ve Tarih geniş yer tutarken, Kimya ve Fizik konularına çok az yer ayrılmıştır. Bu nedenle ona göre "lise tahsili, gençleri maddi hayatın zaruretlerini görmekten ve çalışmaktan ziyade, hayal oyunlarına teşvik etmektedir (Erbil, 1942:78). Lise tarih programı çok yoğundur. Liselerde 'Tarih yöntemi' (Méthode historique) okutulursa, tarih kitaplarını lise gençleri kendi kendilerine okuyabilir (Erbil, 1942:80). Maalesef 'Tarih yöntemi' üniversiteye bile girememiştir. Bu yöntemi uygulayıcılarından Charles Seignobos (1854-1942) bir arkadaşıyla Avrupa'nın ancak 100 yıllık bir tarihini yazabilmiştir. Haşim Nahit'e göre tarihi vakalar, fizik hadiseleri gibi incelenmedikçe masaldan öteye geçemez. Onun zihnindeki yeni modele göre lisede tarih öğretmeni, tarih kitaplarını roman gibi okutmayacak, talebeye tarihi vakıaları tarih yöntemine göre analiz etmeye alıştıracaktır. Türk tarihinin kaydettiği büyük olayların ne gibi fizik ve moral şartlar içinde meydana geldiğini izah etmeli ve en büyük kahramanlık misallerini Türk tarihinden almalıdır. Büyük göçler, akınlar ve Haçlı seferlerinin Batı ile Doğu'nun mücadelesine yol açtığını, Türk medeniyetinin ve bugünkü medeniyetin asıl kaynaklarını gençlere göstermelidir (Erbil, 1942: 184). Haşim Nahit, "*Sümer medeniyeti, bu noktada bitmez tükenmez bir hazinedir*" (Erbil, 1942: 184) diyerek, Türk Tarih Tezi'ni de dile getirmektedir.

Sonuç olarak, 1942'te Haşim Nahit, ilkokulda masal tadında bir tarih dersi önermektedir. Ortaokulda Tarih ve Coğrafya'nın birbirini tamamladığı dersler hayal etmektedir. Ancak burada Sosyal Bilgiler gibi bir kavrama ulaşamadığı dikkati çekmektedir. Lisede ise tarihi olayların tarihi yöntemle nasıl analiz edilebileceğinin gösterildiği

tarih dersleri arzu etmektedir. Haşim Nahit'e (1942:80) göre Lise'de Tarih dersini "Tarih yöntemi'ne" göre okutacak öğretmenler yetiştirilinceye kadar, 32 sayfalık tarih programı 2 sayfaya indirilmeli ve artan ders saatleri de tecrübi ilimlere verilmelidir.

Tartışma ve Sonuç

Haşim Nahit'in '*Hâile İçin Kahraman*' adlı eseri, üslup ve içerik açısından o yıllarda üretilmiş olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun *Talim ve Terbiyede İnkılâp*, İbrahim Hilmi Çığırçan'ın *Uyan Türk* gibi eserlerine çok benzemektedir. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında yayımlanan eğitim ile ilgili eserleri esasen topluca değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Ayrıca Haşim Nahit eser boyunca sık sık "*Türkiye için Necât ve İ'tilâ Yolları*" (1913) adlı eserine de gönderme yaparak, öğretmenlerin bunu okumasını ve burada söz edilen fikirleri daha ayrıntılı öğrenmelerini salık vermektedir(s. 64).

Gündüzalp'e göre (2013:121) Balkan Savaşlarındaki bozgundan çok üzüntü duyan Erbil, iyi bir tarih öğretimi sayesinde bu hâilenin acısını gidermenin kahramanların yetiştirilmesi ile mümkün olacağını ifade etmektedir.

Haşim Nahit, Lavisse'nin kitabını Türkçe'ye çevirerek ve tarih öğretim programı önerisi ile bir aydın sorumluluğu içinde hareket etmiş ve tarih öğretimi ile meşguliyetini sosyolojiyle meşguliyetin bir yansıması olarak görmüştür.

Bu eserin çevirisi ve taslak öneriyi II. Meşrutiyet döneminin siyasal ve sosyal özellikleri içinde değerlendirmek lazımdır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tarih bilimine ilgi artmış, 1913'te *Tedrisât-ı* İbtidâi*ye Kanun-u Muvakkatı'nın* ilkokullarda 2.,3., 4. ve 5. sınıflardaki tarih dersleri yeniden düzenlenmiştir. 1915'te tarih müfredat programları gözden geçirilmiştir. Taslak öneri ile İttihat ve Terakki Partisi'nin yürürlüğe koyduğu tarih öğretim programlarının arasında etkileşimin olup olmadığını anlamak için karşılaştırma yapmak bir başka araştırmanın konusu olabilir.

Haşim Nahit'in Lavisse'nin programına paralel olarak önerdiği tarih programı, konuları açısından çok yoğun olup, ilkokul çocuklarının çok çok üstündedir. Zaten 1942'deki eserinde ilkokullar için "mücerret mefhumların" öğretilmediği, ezberciliğe yol açmayacak ve "somut" (concrète) bir tarih programı önermektedir.

Haşim Nahit'in eserinin önsözünden (s. 5) anladığımız kadarıyla eserin mukayese ve tenkidi Fuat Köprülü tarafından yapılmıştır. Haşim Nahit bu eleştirilere katılmamakla beraber, bu eser yazılmamış gibi tavır takınanlardan ayrıldığı için Köprülü'yü takdir etmektedir. Daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fuat Köprülü de tarih ders kitabı yazarı (ilkokul 5. sınıf) olarak karşımıza çıkacaktır (Ata, 1998:72).

Daha 1914'te ilkokul 4. sınıf tarih ders programında inhitat dönemi için Haşim Nahit'in ileri sürdüğü "*Padişahların debdebe ve ihtişam içinde saraylarda zevk ve sefa ile vakit geçirmeleri*" fikrinin altının çizilmesi, Cumhuriyet'in ilanı arkasından Fuat Köprülü ve Ahmet Refik Altınay tarafından hazırlanan ilkokul 4. ve 5. sınıf okul tarih ders kitaplarında daha geniş bir yer bulacaktır. Haşim Nahit'in "saltanat-ı milliye" fikri de adeta cumhuriyet'in ilanının habercisi niteliğindedir.

Haşim Nahit'in eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili içerik, günümüzde ulaştığımız bilgi seviyesi açısından eksik ve bazı yanlışlar barındırmakla beraber, tarihçilik anlayışı açısından İbn-i Haldun'un tarih görüşünün derin izlerini taşımaktadır (s. 64). Özellikle basit ve temiz bir hayata sahip olan Türk kavminin Anadolu'da mesken şehirli halk ile karşılaşmasıyla ahlâk ve seciyesinin düştüğünün altı çizilmektedir. Fatihlerin kültürel olarak nasıl bozulduğunu da anahatları ile anlatmaktadır.

Haşim Nahit Erbil'in ilkokulda "başlangıçta tarih çocuğun alıştığı ve sevdiği masallara benzemelidir" fikri üzerinde durmak lazımdır. *Eğitimli Zihin* adlı eserinde de belirttiği gibi Kieran Egan'a göre (2010:39) çocuk masalları, ikili zıtlıklar üzerine yapılandırılmıştır.

Mesela Hansel ve Gratel masalındaki baskı ve özgürlük gibi. Bu ikili zıtlıkların belirgin bir özelliği son derece soyut kavramlar olmalarıdır. İkili yapılanma çocuğun yeni içeriği kavramasını sağlayan bir araç olup, bu yapı öğretilmez. Dünya tarihinin hikâyesinde de baskı ve özgürlük gibi kavramlar açıkça öğretilmeyecek, hatta bu kelimeler bile kullanılmayacaktır. Egan (2010: 42) şöyle yazmaktadır;

> *"Tarihsel gerçekliği beş yaşındaki çocuklara uygun bir hikâye haline getirmek için basitleştirmek gerekmekte, ancak bu basitleştirme, karmaşık tarihsel yazıların gerçekleştiği basitleştirmesinden daha farklı olarak sadece derecede olacaktır. Bu şekilde bir hikâyeleştirme çocukların yaşantısının canlı bir şekilde parçası olmuş kavramlar üzerine inşa edilecektir. Evde, mahallede, sınıfta, okul bahçesinde çocuklar zaten özgürlük ve baskı kavramları ile tanışıyorlar. Dünyanın da onlarınkine benzer mücadeleler ve sorunlar geçirdiğini öğrenirken, bu kavramları kullanmak ve onları zenginleştirmek basit bir şekilde eğitimsel olarak anlam yaratır".*

Yukarıdaki bu ifadelerden de anladığımız kadarıyla günümüzde Kieran Egan gibi eğitim düşünürleri, Haşim Nahit'in 1940'lı yıllardaki fikirlerine benzer fikirler içindedir. Temel fark, Egan'ın bu fikri daha ayrıntılı olarak işlemesidir. Ancak o da "masal" ifadesinden kaçınmakta, yerine tarihin hikâyeleştirmesi gibi bir kavramsallaştırma tercih etmektedir.

Haşim Nahit, 1942'deki kitabında genel bir eğitim sistemi önermekte ve bu çerçevede ilkokul, ortaokul ve lisedeki tarih öğretimini eleştirdikten sonra her bir okul düzeyi için kendi modelini ileri sürmektedir. İlkokulda milli tarih, ortaokulda Tarih-Coğrafya birlikteliğini önermektedir. Hem 1914'te hem de 1942'de ilkokul ve ortaokul tarih programlarında kahramanların biyografisine önem vererek, çağdaşı Henri Berr'e dayanarak eleştirdiği (Erbil, 1940:226) Durkheim sosyolojisi ve tarih eğitim anlayışından çok farklı bir pozisyonda olduğunu gösterdi.

Lisede sözel derslere çok ağırlık verildiğini, deneysel bilimlere yeterli önemin verilmediğini ileri sürmektedir. Haşim Nahit zamanının lise eğitimini eleştirirken "lise tahsili, gençleri maddi hayatın zaruretlerini görmekten ve çalışmaktan ziyade hayal oyunlarına teşvik etmektedir" (Erbil, 1942:78) tarzındaki düşünceleri İngiliz düşünür Herbert Spencer'ın görüşleri ile paralellik arz etmektedir.

Lisede ise tıpkı yıllar önce Ziya Gökalp'in önerdiği gibi tarih derslerinin bilimsel yönteme göre işlenmesini önermektedir. Diğer bir deyişle "*Durkheim sosyolojisinden mülhem olarak öğütler veren Ziya Gökalp'in tamamıyla aksi bir istikamette*" (Erbil, 1942:70) çalıştığını iddia etse de Haşim Nahit'in, tarih öğretimi söz konusu olduğunda Ziya Gökalp'in millî tarih-ilmî tarih ayrımını aşamadığı anlaşılmaktadır. Ancak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 1935'te kaleme aldığı *Tarih ve Terbiye* kitabı ile bu ikilemi aşma girişiminde bulunmuştu (Ata, 2000:596). Her şeye rağmen hukuk öğrenimi görmüş Haşim Nahit'in I. Dünya Savaşı arifesinde ilkokullar için bir tarih öğretim programı tasarlanmayı bir görev bilmesi takdire şayandır.

Kaynaklar

Ata, B. (1998).John Dewey ve Türkiye'de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930), (s. 57-77). *Atatürk'ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

---------- (2009). Selim Sabit Efendi'nin Okul Tarihi İnşası. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 7 (2), s.377-392.

----------(2000). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Tarih Öğretimi. *Türk Kültürü,* 450, s. 590-602.

Birinci, A. (2000). Türk Ocağından Simalar: Erbil'li Haşim Nahid'in Hikâyesi. *Türk Yurdu,* 20 (156), s. 5-9.

Egan, K. (2010). *Eğitimli Zihin,* çev. Filiz Keser. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Erbil, H. N. (1914/5). Tarih Huzurunda Fransa ve İngiltere. *Servet-i Fünun,* Nu. 1212, s. 249-250.

---------- (R.1330-1914). *Hâile İçin Kahraman.* İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

---------- (1915). "Tedrisatta Gaye-IV", *Donanma Mecmuası,* http://www.donanmatarihi.com/donanma-mecmuasi-11465-4-kasim-1915 Erişim Tarihi: 01.07.2017

----------(1940). Durkheim'in sosyolojisi niçin şöhret kazandı ve nasıl yıkıldı? *Varlık Dergisi,* 11(178), s.224-228.

--------- (1942). *Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir?* Ankara: Alâeddin Kıral Basımevi.

--------- (1942). Ziya Gökalp'in Ölümünün 18 inci Yıldönümü. *Türk Yurdu,* 29 (5-6), s.173-176.

---------- (2006). *Türkiye için Necât ve İ'tilâ Yolları (Türkiye'nin Kurtuluş ve Yükselme Yolları,* (Yayına Haz. Necmi Uyanık-Ferudun Ata). Konya: Tablet Yay.

Ergin, V. (2013). *Haşim Nahit Erbil Hayatı-Sanatı-Fikirleri.* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

---------- (2015a). Haşim Nahid Erbil'in Kaleminden Millî Mücadele Yılları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* 5(9).

---------- (2015b). Haşim Nahit'in Eserlerinde Birinci Dünya Savaşı İzlenimleri. İçinde Halil Çetin ve Lokman Erdemir (Der.), *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası,* (s. 107-135). Çanakkale: Çanakkale Valiliği Yayınları.

Gündüzalp, M. F. (2010). Öğretmen Meslek Kitapları *(1840-1928)*, VI. Cilt. Ankara: Çağdaş Eğitim Dergisi Yayınları.

Kerkük, İ. (1996). Haşim Nahit Erbil Bibliyografyası. *Türk Kültürü*, S. 401, Yıl XXXIV.

Uyanık, N. (2009). Yenileşme Yolunda Bir Türk Aydını ve Ondaki Fransa Tesiri Üzerine Bazı Tespitler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(6), s.665-681.*